Landscape at sunset, cat. no. 788. © *Museo Thyssen-Bornemisza,* Madrid

Begraafplaatsen van kerkgenootschappen en bijzondere personen met vermelding van hun toestand.

Eene te Nuenen, groot 37.20 aren,
eene te Gerwen, " 4.63 aren, en
eene te Nederwetten " 8.70 aren, allen aan de
R. Cath. gemeenten aldaar toebehoorende en
eene te Nuenen, aan den Broekdijk, in den loop dezes
jaar door eenige particulieren aangelegd.
Deze begraafplaatsen zijn allen volgens de wettelijke
voorschriften hieromtrent ingerigt en worden goed
onderhouden.

Vincent van Gogh en de aanleg van de protestantse begraafplaats aan de Broekdijk in Nuenen

- door Kees Verkooijen
redactie Tjeu Hermans

Een van Van Goghs minder bekende werken uit zijn Nuenense periode is het schilderij -Landschap met zonsondergang- [1] (nevenstaande foto) Jan Hulsker [2] plaatst het ontstaan van dit schilderij in het voorjaar, vermoedelijk april, 1885. In die periode werd ook de nieuwe protestantse begraafplaats aan de Broekdijk aangelegd. Wellicht is -Landschap met zonsondergang- (JH 762) Vincents impressie van de aanleg van dit kerkhof.

De voorgeschiedenis

In de jaren 1882 en 1883 was er in Nuenen enige onenigheid ontstaan tussen de gemeente Nuenen, de hervormde gemeente en de katholieke parochie met betrekking tot de eigendomsrechten en het onderhoud van de begraafplaats bij de voormalige H. Clemenskerk op de Akkers [3]. Toen in augustus 1882 Theodorus van Gogh als dominee zijn intrede deed bij de hervormde gemeente in Nuenen, werd hij met deze problemen geconfronteerd. Enkele brieven van de hervormde gemeente over deze begraafplaats, zoals de uiteindelijk overeenstemming tussen de betrokken partijen in 1883, zijn mede door dominee Van Gogh ondertekend. Bij raadsbesluit van 29 december 1883 werd besloten: "*. . . dat de partijen een eventueel proces over de onderwerpelijke zaak wenschende te voorkomen, zijn overeen gekomen voor dat geschil in de minne te doen ophouden en daartoe zijn overeen gekomen, het geen volgt. . .* " [4].

Het heeft de nodige correspondentie gekost om een kleurenafdruk van JH 762 te kunnen presenteren in dit blad. Het *Museo Thyssen-Bornemisza* te Madrid, eigenaar van dit schilderij, stelde een kleurenfoto ter beschikking en gaf ons toestemming voor het afdrukken hiervan in *De Drijehornickels*.

De schrijver en de redactie zijn er trots op deze primeur te kunnen publiceren. Hun dank gaat hierbij uit naar het genoemd museum, waar dit schilderij geëxposeerd is. (Van Gogh. *Landscape at sunset*, cat. no. 788).

Inmiddels groeide binnen de protestantse gemeenschap het verlangen naar een eigen begraafplaats. J.L. Begemann, zoon van ds. W.L. Begemann, stelde daartoe een perceel grond aan de Broekdijk ter beschikking.

In februari 1885 verzochten enkele protestantse burgers uit Nuenen de gemeenteraad toestemming te verlenen voor het aanleggen van een nieuw kerkhof aan de Broekdijk te Nuenen [5].

Wanneer men met de aanleg is begonnen, is niet bekend; waarschijnlijk reeds voordat de officiële toestemming verleend werd. Men is in ieder geval zeer voortvarend te werk gegaan, want uit het gemeentelijk jaarverslag over 1885 blijkt dat dit kerkhof of begraafplaats in de loop van dat jaar "door eenige particulieren is aangelegd" [6].

Zoals gezegd heeft dominee Theodorus van Gogh bij de totstandkoming van dit kerkhof een belangrijke rol gespeeld en het is aannemelijk dat zijn zoon Vincent dit alles van nabij heeft meegemaakt. Zijn toch al relatief grote belangstelling voor begraafplaatsen [7] zal er wellicht door versterkt zijn.

Enkele voorschetsen

Het Broek

De locatie van het nieuwe kerkhof [8] was op een zeer laag en drassig terrein (sectie E, nr 1244 in het Broek) aan de Broekdijk. Vincent maakte vaak voorschetsen om later tot een schilderij te komen. Half maart 1884 schrijft hij aan Van Rappard: "*Ik stuur u die (schets van*

de tuin K.V.) ook en nog een paar andere, n.l. sepiaschets In het broek, pentekening Knotberken . . ." [9]. Deze sepia-schets is echter verloren gegaan; geen bewijs dus.

Polderwerkers

Half november 1884 schrijft Vincent aan Theo: "*Sedert ik u schreef, ben ik bovendien aan andere studies doende, onder andere twee koppen van polderwerkers*" [10].

Men vindt bij de Nuenense "beroepsbevolking" geen polderwerkers. Het was bij de protestantse burgerlijke en kerkelijke overheid echter wel gebruikelijk om zoveel mogelijk geloofsgenoten in Nuenen te werk te stellen [11]. Het is aannemelijk dat voor het aanleggen van het kerkhof in het drassige broek polderwerkers werden aangetrokken.

Het schilderij

Op de voorgrond zien we een (pas gegraven) ontwateringssloot, met rechts ervan hopen uitgegraven zand. Op de achtergrond enkele stapels drogende schelturf[12] van de afgestoken bovenlaag en verderop het ruige broekland met enige bomen. De kruisen rechts op de achtergrond symboliseren wellicht een begraafplaats of zijn misschien een weergave van kruisen afkomstig van de oude begraafplaats bij de kerk op de Akkers.

Op de achtergrond een rode laagstaande, ondergaande zon in het westen. In april 1885 schrijft Vincent aan Theo: "*Ik hoop dat het schilderij van die aardappeleters wat zal vlotten. Ben buitendien ook nog aan een rode zonsondergang bezig*" [13]. Een tijdstip dat exact overeenkomt met de tijd waarin Hulsker het ontstaan van het schilderij plaatst.

Conclusie

De voorstelling van genoemd schilderij en de sfeer die er uit spreekt, gekoppeld aan de toen actuele situatie in Nuenen, rechtvaardigt de conclusie dat JH 762 Vincents impressie voorstelt van de aanleg van het protestantse kerkhof in 1885 aan de Broekdijk in Nuenen.

Noten

1 Landschap met zonsondergang, JH 762/F191, Doek op karton, 35x43 cm. *Museo Thyssen-Bornemisza,* Madrid, *Landscape at sunset,* cat. no. 788.

2 Dr. Jan Hulsker, *Van Gogh en zijn weg. Het complete werk*, Amsterdam 1985.

3 N. Nagtegaal, G. Huizing en S.P. Lankhuyzen, *Van Kwast tot Regenboog, Een schildering van 350 jaar protestantisme in Nuenen 1648-1998.* ISBN 90-9012208-7. Nuenen 1998.

4 Raadsbesluit van 29 december 1883 van de gemeenteraad van Nuenen, Gerwen en Nederwetten.

5 Verzoek van R. Carlier, L. Buisman en J. Begemann (zie nevenstaande pagina).

6 Jaarverslag over 1885 van de gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten. Hoofdstuk V. Begraafplaatsen van kerkgenootschappen en bijzondere personen met vermelding van hun toestand (zie de tekst onder de foto op pagina 18).

7 Zie met betrekking hiertoe o.a. Vincents brieven 325 en 411. (Briefnummering volgens Jan Hulsker, *Vincent van Gogh, Een leven in brieven*, Amsterdam 1988)
-Brief 325, Hoogeveen, september 1883. *(. . .) Gisteren vond ik een der eigenaardigste kerkhoven die ik ooit zag (. . .) Ik stuur u een croquis van naar de studie welke ik ervan schilderde.* (JH. 396). Volgens drs. J.W. Dijk te Assen ligt dit kerkhofje in Pesse, een dorp enkele kilometers ten noorden van Hoogeveen. J.W. Dijk, brief dd. april 1997 aan K. Verkooijen.
-Brief 411, Nuenen, juni 1885. Vincent schrijft hier gevoelvol over het boerenkerkhof op de akkers en over leven en dood. . . . ,*dat aldaar sedert eeuwen de boeren ter ruste worden gelegd in de akkers zelve, welke zij bij hun leven doorwroeten . . .*
-Zie ook de werken JH 1032/F 1399 en F 1399a. De toenmalige algemene begraafplaats aan de Langendijk (thans Vestdijk) te Eindhoven. Jack van Hoek, Vincent van Goghs kerkhof bij regen, *Gruun Buukske*, 22ste jaargang, nr 2, 1993.

8 Vincent van Gogh schilderde of tekende in Nuenen een groot aantal werken binnen een straal van 500 meter, met als middelpunt de Lindeboom aan de Berg.

9 Jan Hulsker, *Vincent Van Gogh, Een leven in brieven*, Brief R. 44. Amsterdam 1988.

10 Idem, Brief 471/385.

11 De Maatschappij van Welstand trachtte door het vestigen van protestantse boeren in Brabant het ledental van de protestantse gemeenten te vergroten. Industrieëlen, zoals de families Begemann, Van Hoven en Tirion en Carlier stelden, met hetzelfde doel, bij voorkeur protestantse werknemers aan in hun nieuw gevestigde textielfabrieken. Literatuur: noot 3.

12 Schelturf (Zuid-Nederlands) magere, gedeeltelijk verturfde bovenlaag van dood hout, kruiden, mossen en bladeren. Schel: plak of snede. Van Dale, 7de druk, 's-Gravenhage 1950.

13 Han van Crimpen en Monique Berends-Albert. *De brieven van Vincent van Gogh*, brief 499/402, Den Haag, 1990.

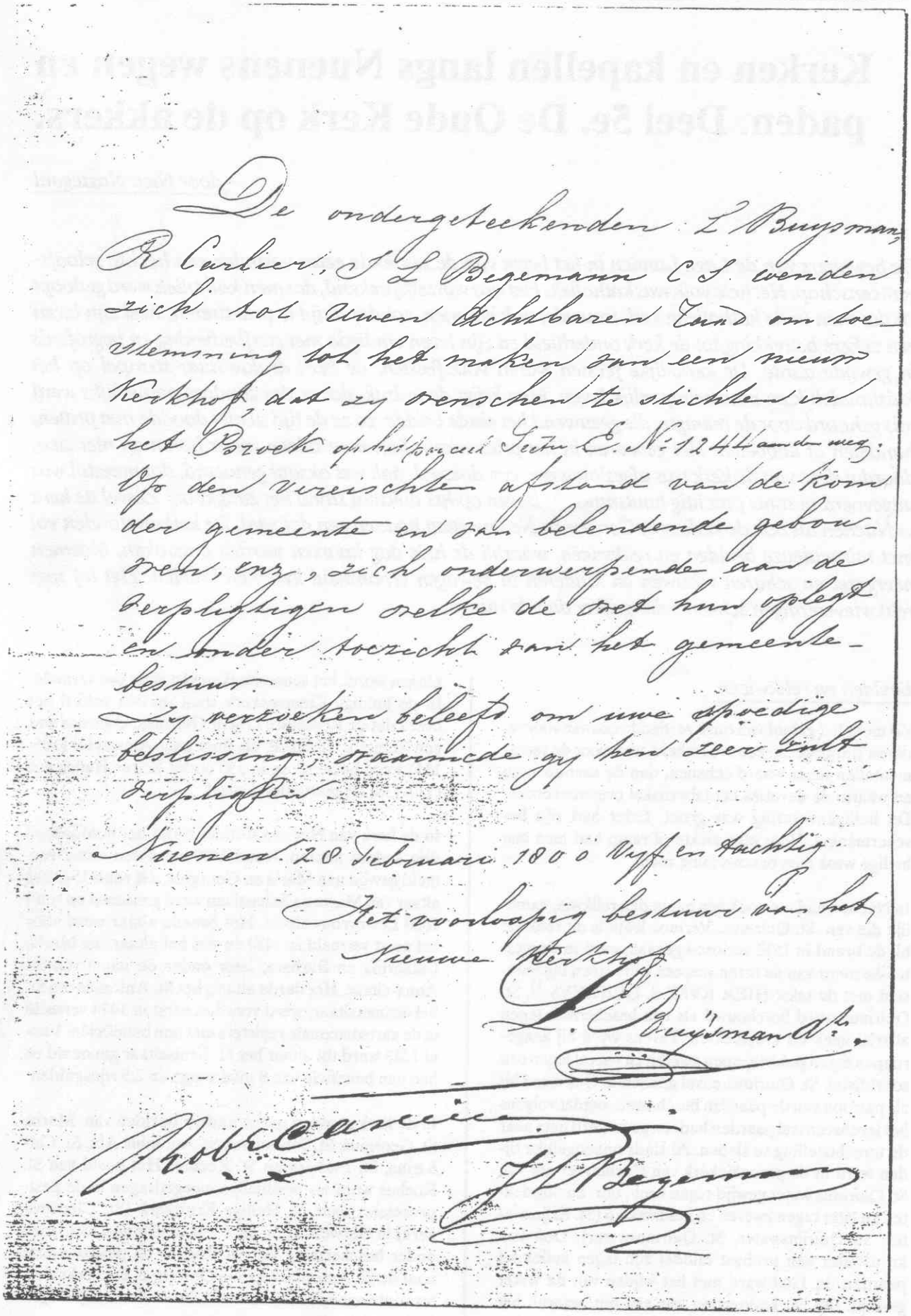

De ondergeteekenden L Buysman, R Carlier, J L Begemann C S. wenden zich tot Uwen Achtbaren Raad om toestemming tot het maken van een nieuw Kerkhof, dat zy wenschen te stichten in het Broek op het perceel Sectie E. N: 1244 aan den weg: Op den vereischten afstand van de Kom der gemeente en van belendende gebouwen, enz, zich onderwerpende aan de verpligtigen welke de wet hun oplegt en onder toezicht van het gemeentebestuur.

Zy verzoeken beleefd om uwe spoedige beslissing, waarmede gy hen zeer zult verpligten.

Nuenen 28 Februari 1800 Vyf en tachtig.

Het voorloopig bestuur van het Nieuwe Kerkhof

L. Buysman Dt.

Robt Carlier

J L Begemann